

УДК 37.091.3:73.02]:159.922.73

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-3.05>

Катерина ДІДЕНКО

сертифікована арттерапевтка,

членкиня Міжнародної федерації арттерапії та розвитку особистості, Лицар Гуманної Педагогіки

ekaternadidenko@gmail.com

ORCID: 0009-0002-2576-0578

Тетяна ДЗІВАЛТОВСЬКА

професійна педагогиня, біологиня, магістриня з управління навчальним закладом, сертифікована арттерапевтка, вчитель Гуманної Педагогіки

tetiana.dzivaltovska@gmail.com

ORCID: 0009-0007-8707-6065

**ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПЛАСТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ
ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШКОЛІ ВЧИТЕЛЕМ-ПРЕДМЕТНИКОМ
У СУЧАСНОМУ НАВЧАННІ**

Анотація. Статтю присвячено висвітленню доцільності використання пластичних матеріалів в роботі вчителя з учнями на уроках на прикладі застосування солоного тіста. Використання пластичних матеріалів – це метод арттерапії, який застосовується в роботі з дітьми, а саме в психодіагностичній, психокорекційній та психотерапевтичній роботі, оскільки є найбільш м'яким методом роботи з різними проблемами та сприяє творчому розвитку дитини. В статті показано, що пластичні матеріали прості та легкі у застосуванні вчителем-предметником, та допомагають не тільки в роботі з психоемоційним станом дітей, а можуть безпосередньо стати інструментом навчального процесу як допоміжний демонстраційний матеріал. У статті надані приклади застосування пластичного матеріалу в школі як наочно-тактильного інструменту при вивченні шкільних предметів – ці приклади демонструють універсальність методу. Також наочно відображено, що техніки з використанням солоного тіста легко модифікуються під задачу навчального процесу та потреби викладача. Робота з цим пластичним матеріалом сприяє поліпшенню дружніх відносин у будь-якому колективі. Так само пластичні матеріали є тією формою організації процесу навчання, яка може використовуватися для учнів з різними навчальними потребами та можливостями в умовах одного класу. А одна з головних особливостей використання солоного тіста вчителем – це відсутність потреби у додатковому довгостроковому навчанні та діагностуванні психічного стану учнів. Водночас кожен педагог має пам'ятати, що використовуючи творчий підхід у педагогічній діяльності, вчитель може досягти найкращого результату.

Стаття адресована педагогам загальноосвітніх закладів, методичним працівникам, асистентам учителів, слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів освіти, студентам педагогічних вищих навчальних закладів.

Ключові слова: арттерапія, пластичні матеріали, солоне тісто, тістопластика, демонстраційний матеріал.

Kateryna DIDENKO

Certified Art Therapist, Member of the International Federation of Art Therapy and Self-Realization,

Knight of Humane Pedagogy

ekaternadidenko@gmail.com

ORCID: 0009-0002-2576-0578

Tetiana DZIVALTOVSKA

Professional teacher, Biologist, Certified Art Therapist,

Teacher of Humane Pedagogy, Master's degree, in Educational Institution Management

tetiana.dzivaltovska@gmail.com

ORCID: 0009-0007-8707-6065

THE PRACTICABILITY OF USING FLEXIBLE MATERIALS IN THE EDUCATIONAL PROCESS AT SCHOOL BY A TEACHER IN MODERN EDUCATION

Abstract. The article is dedicated to covering the practicability of using flexible materials in the work of teachers with students in the classroom on the example of using salt dough. The usage of flexible materials is a method of art therapy that is used in work with children, namely in psychodiagnostic, psychocorrective and psychotherapeutic work, as it is the gentlest method of working with various problems and promotes the creative development of the child. The article shows that flexible materials are simple and easy to use by a classroom teacher, and that these materials help not only in working with the psycho-emotional state of children's minds, but can also become a tool for the educational process as an additional demonstration material. The article provides examples of the use of flexible material at school as a visual and tactile tool in the study of school subjects – these examples demonstrate the versatility of the method. It is also clearly shown that techniques with using salt dough can be easily modified to cover the needs of the educational process and the needs of the teacher. Working with this flexible material helps to improve friendly relations in any team. Similarly, flexible materials are a form of organization of the learning process that can be used for students with different learning needs and abilities in the same classroom. And one of the main features of using salt dough by a teacher is that there is no need for additional long-term training and diagnosis of students' mental state. At the same time, every teacher should remember that by using a creative approach to teaching, a teacher can achieve the best results.

The article is addressed to teachers of general education institutions, methodological workers, teacher assistants, students of advanced training courses for pedagogical staff, students of pedagogical higher education institutions.

Key words: art therapy, flexible materials, salt dough, dough plastics, demonstration material.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В нестабільний час, час епідемій, воєнних конфліктів та вимушеного зміщення фокуса з виховання та освіти на створення безпечних умов навчання та організацію різних форм навчання (міксу онлайн та офлайн формату), вчителю потрібні інноваційні комбіновані методи, що поєднують дві важливі функції: **навчальну та психокорекційну**. І таким методом сміливо можна назвати використання на уроці пластичних матеріалів, які втілюють у собі артпедагогіку та арттерапію.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасний педагог-практик, приймаючи нову освітню парадигму, має вміння особисто впливати на систему та створювати для дитини фізичне середовище, адаптувати методи викладання взявши також до уваги нові різні форми навчання: онлайн та офлайн.

Нова задача сучасного педагога – це поєднання навчання та емоційної допомоги дитині. Для розв'язання цієї задачі потрібні інноваційні методи та техніки, які не вимагають додаткової довгострокової спеціальної освіти вчителя та легко вбудовуються в процес навчання.

Вчитель-предметник не має можливості та кваліфікації діагностувати психічний стан дітей в класі, та він має можливість допомогти дитині освоїти матеріал, втримати увагу учня та пробудити інтерес до навчання у складні часи. Вчитель може застосувати техніки, які допоможуть зняти напругу та тривожність у кожного, не маючи протипоказань, безпечні та легкі у використанні.

Формулювання цілей статті. Мета цієї статті – розглянути доцільність використання пластичних матеріалів під час навчальної діяльності, проаналізувавши переваги та недоліки їх використання вчителем на прикладі солоного тіста.

Аналіз досліджень та публікацій. Психокорекційна функція використання пластичних матеріалів описується в такому сучасному напрямі в психології як арттерапія.

Арттерапія виникла в 30-і роки ХХ століття. Перший приклад застосування методів арттерапії пов'язаний зі спробами корекції емоційно-особистісних проблем дітей, які зі своїми батьками емігрували з Німеччини до США під час другої світової війни [1, с. 72].

Термін «арттерапія» (буквально: терапія мистецтвом) увів у психологію у 1938 р. Адріан Хілл під час опису своєї роботи в санаторіях з туберкульозними хворими [1, с. 73].

Спочатку арттерапія виникла в контексті теоретичних ідей З. Фрейда і К. Юнга, а надалі здобула ширшу концептуальну базу, що містить також гуманістичні моделі розвитку особистості К. Роджерса та А. Маслоу [1, с. 21, 27, 33].

Досвід України. В Україні питання арттерапії досліджують багато вчених-теоретиків та практиків: А. Бреусенко-Кузнєцов, О. Вознесенська, Н. Волкова, В. Газолишин, Н. Ещенко, О. Любарец, Н. Полякова, Н. Простакова, О. Пинчук, А. Старовойтов, А. Чуприков, Т. Яценко, Л. Абрамян, А. Варга, І. Вигодська, О. Захаров, А. Співаковська та інші [1, с. 67, 80].

На новий рівень арттерапію в Україні вивела Олена Тараріна, практичний психолог вищої категорії, кандидат педагогічних наук, авторка більш ніж 26 книг з арттерапії та психології. На початку 2000-х О. Тараріна стала засновницею та президентом Східно-Української асоціації арттерапії, а вже у 2020 році створила Міжнародну Федерацію арттерапії та самореалізації особистості. Федерація створює освітні та дослідницькі програми для спеціалістів допоміжних професій, які працюють у галузі освіти, психології та соціальній сфері. О. Тараріна сертифікувала вже більш ніж 5000 спеціалістів, серед яких є вчителі та вихователі.

Згідно з аналізом арттерапевтичної літератури українських авторів та навчальних курсів, які пропонують на теренах інтернету, можна зробити висновок, що найпоширенішими напрямками арттерапії на території України є ізотерапія, лялькотерапія, танцювальна терапія, ігротерапія, пісочна терапія, казкотерапія. Робота з пластичними матеріалами, зокрема солоним тістом – вважається **інноваційним напрямком** та тільки набирає популярність як інструмент широкого використання.

Але треба зазначити, що пластичні матеріали вже застосовуються деякими арттерапевтами та показують гарні результати. Ще у 90-ті роки ХХ століття Людмила Стреж, практичний психолог, системно-сімейна арттерапевтка, активно використовувала в Україні арттерапію та, зокрема, пластичні матеріали з різними категоріями клієнтів, такими як: нормотипові діти, діти з особливими освітніми потребами, прийомні діти та підлітки, онкохворі діти та їхні батьки, внутрішньо переміщені особи тощо. На сьогодні Л. Стреж навчає арттерапевтів та випустила більш ніж 2000 спеціалістів різних арттерапевтичних напрямків.

На території України спостерігається тенденція до додаткового навчання арттерапії та психології на онлайн курсах та вебінарах. Тільки інтернет-запитів до Google на тему «онлайн додаткове навчання психологія, арттерапія» більш ніж 2 960 000. Такі курси популярні та користуються попитом у вихователів та вчителів завдяки своїй доступності, короткостроковості навчання та великій практичній базі технік та вправ, які одразу можна застосовувати в класі без додаткових навичок.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз арттерапевтичної літератури різних країн щодо використання солоного тіста та інших пластичних матеріалів свідчить про наявність таких ефектів використання метода [6, с. 20; 1, с. 73; 4, с. 25]:

- 1) допомагає нормалізувати процеси збудження та гальмування;
- 2) надає можливість навчитися керувати собою;
- 3) допомагає знизити рівень стресу та нервово-психічної напруги;
- 4) допомагає подолати важкі переживання;
- 5) розвиває творчі здібності та сприяє всебічному розвитку особистості;
- 6) надає можливість відчувати себе творцем.

Ліплення також відносять до вправ на розвиток дрібної моторики, яка впливає як на фізичний стан людини, так і безпосередньо на розвиток мозку. Дослідження щодо цього широко поширені, та теорія не має супротивників.

Пальчикові ігри сприяють гармонійному розвитку тіла й розуму, підтримують у належному стані мозкові системи. Подібні вправи при регулярному виконанні поліпшують діяльність серцево-судинної та травної систем, розвивають координацію рухів, силу і спритність рук, підтримують життєвий тонус [7, с. 3].

Пластичні матеріали

Матеріали, які відносять до пластичних, ми можемо поділити на дві групи: матеріали промислового виробництва (штучні матеріали) та натуральні матеріали.

Штучні: пластилін, пластилінову пасту, моделін, самозастигаюча паста, слайми різних видів.

Натуральні: тісто різних видів, глина, віск.

В роботі з дітьми перевагу надають натуральним, природним та екологічним матеріалам. На штучні матеріали може виникнути алергія та є складнощі з утилізацією виробів. Та, незважаючи на потяг до натуральності, дуже часто доцільно використовувати комбіновані матеріали. Наприклад, у техніках із солоним тістом, де застосовується сушка та розфарбовування виробу, для подальшого зберігання до тіста може додаватися клей ПВА.

Робота із солоним тістом називається «тістопластика». Використання цього методу має корекційно-розвивальну функцію та сприяє зняттю психоемоційного напруження [3, с. 16].

Із всіх вищеперерахованих натуральних матеріалів тісто має свої переваги: доступність, низька ціна, різні варіанти створення консистенції матеріалу під різні задачі, швидкість виготовлення – матеріал можна зробити прямо в класі за 3–5 хвилин. В тісто легко додати навіть запах у вигляді аромаолії, який буде заспокоювати чи, навпаки, робити учнів активними [3, с. 28].

Солоне тісто легко зберігати у холодильнику, накривши плівкою чи кришкою, щоб запобігти попаданню кисню. Сушити готові вироби можна різними способами, найпоширеніший на даний час – на підвіконні в класі [3, с. 148].

Навіть на етапі змішування інгредієнтів (а це мука, сіль, вода та соняшникова олія) та змішування тіста викладач знижує рівень власного стресу, навіть не замислюючись над цим. Стимулювання біологічно активних точок на долонях значно поліпшує самопочуття [3, с. 23].

Використання пластичних матеріалів, а саме – процес ліплення, допомагає навчитися керувати собою, контролювати емоції, володіти ними [8, с. 1].

Кінцевий результат у вигляді виконаного завдання підвищує самооцінку дітей та дорослих, дає відчуття внутрішньої перемоги.

Щоб робити висновки про доцільність використання пластичних матеріалів у класі, треба поглянути детальніше на переваги та висвітлити недоліки.

Переваги

1. Розвиває почуття внутрішнього контролю. Робота над малюнками, картинами чи ліплення передбачають узгодження кольору і форми твору та їх гармонізацію.

2. Концентрує увагу на відчуттях і почуттях. Заняття образотворчим мистецтвом створюють широкі можливості для експериментування із кінестетичними та зоровими відчуттями й розвитку здатності до їх сприйняття [5, с. 10].

3. Розвиває художні здібності та допомагає підвищити самооцінку. Результатом арттерапії є почуття задоволення, що виникає внаслідок відкриття нових талантів, а також їхній подальший розвиток.

4. Найважливішим принципом арттерапії є визнання і прийняття всіх стилів художніх творів, незалежно від змісту, форми або якості.

5. Створює «живі події» та контакт, навіть коли навчання проходить дистанційно та має

форму онлайн. Це допомагає вчителю створити фізичне середовище та зв'язок на відстані.

Недоліки

1. Якщо учень в ситуації переживання горя, втрати близької людини чи в депресії, при використанні пластичних матеріалів можуть піднятися на поверхню тяжкі переживання. Для таких учнів вчитель може змінити матеріал на фольгу чи папір [4, с. 3].

2. Може виникнути страх перед незнайомою консистенцією (дуже часто у дітей з особливими освітніми потребами). У цих випадках вчитель може змінити матеріал на фольгу чи папір.

3. Може липнути до рук. Потрібно знати правила користування та дотримуватися правил гігієни.

4. Не можна використовувати, якщо у дитини є захворювання шкіри або ранки на руках.

Приклади застосування пластичного матеріалу в школі як наочно-тактильного інструменту при вивченні шкільних предметів

Наразі науковці переконані, що існує три панівні стилі навчання. Дослідження Ліна О'Браєна та фахівці Спеціального центру діагностичних студій у Рошвілі, що охопило 5300 учнів 5-12 класів США, Японії та Гонконгу, виявило такий розподіл [5, с. 12]:

1. Кінестетично-тактильний (гаптичний) – діти краще навчаються, коли рухаються, залучаються до практичної діяльності, досліджують нове, експериментують, тобто вивчають через дотик – 37%.

2. Візуальний (зоровий) – діти краще навчаються через малюнки, схеми, діаграми, що стосуються теми вивчення – 29%.

3. Аудіальний (слуховий) – діти краще навчаються, сприймаючи інформацію на слух, через бесіду, лекцію, з фоновим музичним супроводом – 34%.

Водночас учені зауважують, що попри існування стилю навчання, що домінує, кожна людина поєднає його ще з одним (вторинним), залежно від типу інформації, що потрібно засвоїти. Якщо ж навчальний метод не відповідає стилю навчання, учень матиме проблеми у навчанні. Людина навчається швидше і краще, якщо залучить та поєднає якомога більше здатностей свого мозку.

Таке поєднання можливо завдяки використанню солоного тіста в класі. Це стовідсотково тактильний та візуальний матеріал, який вчитель робить аудіальним своїм викладанням теми уроку.

В таблиці 1 наведено приклади використання пластичних матеріалів як навчального метода з основними шкільними предметами. Техніки ускладнюються згідно з віком дітей та враховуючи гуманно-особистий підхід.

Техніки використання солоного тіста легко можна модифікувати. Також вони сприяють поліпшенню дружніх відносин у класі, практиці роботі в колективі, коли кожен учень робить якусь частину загального.

Процес роботи методом «тістопластика» можна розподілити на декілька уроків. Поступово виконуючи завдання вчителя та підбираючи додаткові матеріали, учень розмірковує у вільний від уроку час над завданням та методом.

Перед тим як вчитель дасть учням основну техніку роботи із тістом, рекомендовано провести 1–2 вправи на знайомство з матеріалом [2, с. 9].

1. Натискання руками або пальцями на шматочок пластиліну або тіста.

2. Відщипування різних за розміром шматків матеріалу.

3. Шльопання. Виконується шляхом розкочування шматка тіста та постукування по

ньому долонею з прямими пальцями або подушечками пальців рук.

4. Сплющення. Використовуємо різні частини долоні, різні предмети для стискання шматка тіста з метою надання йому плоскої форми.

5. Формування великих або маленьких кульок за допомогою кругових рухів між прямими долонями або долонею і столом, між пальцями.

6. Розкочування різних за розміром «ковбасок».

7. Створення відбитків різних предметів та долоні на тісті різного розміру та форми.

Висновки з даного дослідження. Це дослідження присвячене пошуку універсального та легкого метода для вчителя-предметника, який буде поєднувати дві важливі функції: **навчальну та психокорекційну.**

У роботі з дітьми використання пластичних матеріалів як методу арттерапії є ефективним способом розв'язання емоційних проблем та сприяє розвитку пізнавальних здібностей дитини.

Пластичні матеріали є простими та легкими у застосуванні вчителем та не вимагають довгострокового додаткового навчання. Допомогають не тільки в роботі з психоемоційним станом, а можуть безпосередньо стати інструментом навчального процесу як допоміжний наочно-тактильний інструмент. Матеріал дуже

Таблиця 1

№	Шкільний предмет	Приклад використання у навчальній діяльності солоного тіста	Спосіб використання
1.	Мова	Формування букв	Створення об'ємних літер
2.	Математика	Тема «дроби»	Розділення на частини (долі) різними способами
		Таблиця множення	Відщипування, створення необхідної форми, скочування тіста, сортування кульок
		Геометричні фігури	Сплющення тіста, надання необхідної форми, створення об'єму
3.	Я досліджую світ	Зміна кольору тіста натуральними фарбниками, відварами трав, чаєм, соком овочів та фруктів, спеціями тощо	Колорування
4.	Біологія	Вивчення внутрішніх органів, рослин тощо	Створення окремих частин та поєднання їх в загальну роботу, наочна модель «у розрізі»
5.	Хімія	Формування різних молекул	Розкочування, створення цільного із частин за допомогою допоміжних матеріалів, фарбування
6.	Фізика	Фізичні властивості	Поступова зміна консистенції тіста учнями. Замішування, висушування
7.	Географія	Мапи, контури місцевості	Сплющення, натискання, вдавлювання, створення об'єму, фарбування
8.	Історія	Виготовлення та стилізування предметів побуту, посуду, ляльок тощо	Створення експоната з подальшим висушуванням, розмальовуванням, зберіганням

гнучкий у використанні та може застосовуватися на будь-якому уроці. Техніки легко модифікуються та спрощуються чи ускладнюються згідно з віком учнів та навчальною метою.

Аналіз арттерапевтичної літератури різних країн щодо використання солоного тіста та інших пластичних матеріалів, наведені недо-

ліки та переваги, приклади використання матеріалу в класі, мій особистий досвід роботи з методом «тістопластика» з дітьми та дорослими свідчать про доцільність використання пластичних матеріалів під час навчальної діяльності у школі вчителем-предметником у сучасному навчанні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Осика О.В., Осика К.С. Теорія і практика психокорекційної роботи. Навчальний посібник / Міністерство освіти та науки України, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ 2016 р. 730 с.
2. Стреж. Л. Пластичні матеріали в роботі з дітьми. Київ, 2019 р. 152 с.
3. Діденко. К. Арттерапія та тісто: від складного до простого. Практичне керівництво з тестопластики. Електронна версія книги українською. Братислава, 2023. 168 с.
4. Тарарина. О. Зцілення мистецтвом. Київ, 2020. 168 с.
5. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Педагогічні технології інклюзивного навчання. Інклюзивна освіта. Рекомендовано Міністерством освіти та науки України (№ 1/1-6153 від 28.04.2015р.). Київ, 2018. 160 с.
6. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури. Навчальний посібник для вищої школи. Київ : Наукова думка, 1999 р. 216 с.
7. Кравцов К. Комплекс вправ на розвиток дрібної та загальної моторики. Бібліотека методичних матеріалів. Фізична культура. Київ, 2021 р. 6 с.
8. Стреж Л. Стаття «Використання пластичних матеріалів в роботі з дітьми». Київ, 2020. 1 с.

REFERENCES:

1. Osika O.V. & Osika K.S. (2016). *Theory and practice of psycho-corrective work. Study guide [Ministry of Education and Science of Ukraine State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University"]*. Sloviansk [in Ukrainian].
2. Strezh L. (2019). *Plastic materials in work with children*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Didenko K. (2023). *Art therapy and dough: from complex to simple. A practical guide to dough plastics*. [Electronic version of the book in Ukrainian]. Bratislava [in Ukrainian].
4. Tararina O. (2020). *Healing with art*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Kolupaieva A.A & Taranchenko O.M. (2018). *Pedagogical technologies of inclusive education. Inclusive education*. [Recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine (№ 1/1-6153 of 28.04.2015)] Kyiv [in Ukrainian].
6. Maksimenko S. D. (1999). *Psychology in social and pedagogical practice: methodology, methods, programs, procedures*. [Study guide for higher education: Scientific thought.] Kyiv [in Ukrainian].
7. Kravtsov K. A. (2021). *Set of exercises for the development of fine and gross motor skills*. [Library of methodical materials. Physical culture.] Kyiv [in Ukrainian].
8. Strezh L. (2020). *The use of plastic materials in working with children*. [Practical psychologist, certified specialist in systemic family art therapy. Article.] Kyiv [in Ukrainian].